

DENÍK SPISOVATELE F. M. DOSTOJEVKÉHO JAKO PROBLÉM GENOLOGICKÝ

Odehnalová, Lenka. *Dostojevského Deník spisovatele v kontextech a konfrontacích*.
Brno: Masarykova univerzita, 2023, 219 s.

Zdeněk Pechal
Univerzita Palackého v Olomouci
zdenek.pechal@upol.cz
<https://orcid.org/0000-0002-3758-8640>

Dostojevského Deník spisovatele v kontextech a konfrontacích představuje souhrnné a ucelené pojednání o Dostojevského publicistice jako o složitém žánrovém útvaru posledního desetiletí spisovatelovy tvůrčí dráhy. Autorkou knihy je Lenka Odehnalová, absolventka doktorského studia brněnské slavistiky, speciálně pak rusistiky. Tématem monografie je Dostojevského *Deník spisovatele* a je třeba poznamenat, že s deníkovým žánrem je u Dostojevského nakládáno volně a „deník“ má v jeho podání mnohem širší žánrový rozsah, než je to běžné. O tomto Dostojevského díle by se dalo také docela dobře uvažovat jako o měsíčníku, který Dostojevskij vydával především během roku 1876. Jak uvádí Václav Běhounek, redaktor českých spisů F. M. Dostojevského, jde o Dostojevského publicistiku, která formou dvousloupcových fejetonů vycházela nejprve v týdeníku *Občan*. Na začátku roku 1876 se tento publicistický tvar osamostatnil do měsíčníku *Deník spisovatele*, který byl po ročním vydávání přerušen a Dostojevskij v něm pokračoval až od roku 1880, kdy v něm uveřejnil svoji známou *Řeč o Puškinovi*, která se stala kulturní událostí roku a která vystihla Puškinův význam pro Rusko („Kdyby žil Puškin déle, bylo by snad i mezi námi mnohem méně nedorozumění a sporů než teď. Bůh rozhodl jinak...“). Tato *Řeč* spolu s *Bratry Karamazovými* představovala závěrečný vrchol Dostojevského umění románu a eseje, jeho výsledné sdělení o filozofii, politice, umění, rodině a náboženství. V následujícím roce 1881 vyšlo už jen jediné číslo měsíčníku a jeho kontinuita byla definitivně přerušena smrtí tohoto výjimečného ruského autora. *Deník spisovatele* je žánrově uspořádán jako cyklus fejetonů, vzpomínek, každodenních postřehů, publicistických statí na různá témata, polemických poznámek, uměleckých textů i esejistických pohledů na Rusko z nejrůznějších zorných úhlů. Vše je zároveň komponováno jako fiktivní rozhovor s nepřítomným čtenářem a tato koncepce apostrofy prosakuje všemi „deníkovými“ texty. Zvláště je třeba zdůraznit, že Dostojevskij v rámci tohoto „žánrového prostředí“ publikoval řadu svých významných povídek.

Z těchto předpokladů vycházela autorka monografie a k detailnímu pohledu na soubor Dostojevského textů ji zajisté vedla i myšlenka, že mu v české rusistice doposud nebyla věnována soustavná pozornost, i když by si to uvedené umělecké i publicistické texty očividně zasloužily. Podobná mezera však existovala také v ruské a světové literární vědě a celou řadu let byla tato část Dostojevského tvorby z různých důvodů opomíjena. První výraznější práce o Dostojevského *Deníku spisovatele* spadají do šedesátých let minulého století. Tedy do doby více než osmdesát let po spisovatelově smrti.

Jádrem monografie, jak plyne z podstaty zkoumaného jevu, jsou autorčiny úvahy o žánru Dostojevského *Deníku spisovatele*, které tvoří zhruba polovinu rozsahu knihy. Autorka se koncentruje především na žánrovou diverzitu. V těchto pasážích je zřetelná brněnská teoretická škola literární genologie. Jsou citovány literárněvědní práce Josefa Hrabáka a Ivo Pospíšila.

Autorka píše o širších souvislostech dominantních a variabilních žánrových příznaků a také o pomezích žánrech mezi uměleckou literaturou a publicistikou. Za rozhodující příznakové rysy deníku je považováno „bezprostřední zaznamenávání událostí a jejich hodnocení, dokumentárnost, vyprávění v první osobě (*ich-Erzählung*), subjektivita, introspekce, fragmentárnost“. Ovšem za dominantní žánrovou charakteristiku *Deníku spisovatele* lze považovat vícežánrovost, tzv. polymorfní rozpětí žánrů (termín I. Pospíšila). Značná pozornost je věnována základnímu konceptu *Deníku spisovatele*, který je zaměřen na dialog se čtenářem. Autorka dokládá průnik deníkového žánru do jiných žánrových útvarů, zejména pak do románu, a následně tyto tradice v ruském a v celoevropském kontextu.

Autorka nejenže konstatuje, že *Deník spisovatele* vycházel postupně ve třech etapách, ale podává žánrovou charakteristiku těchto etap. V první etapě (od ledna 1873 do března 1874) je pro Dostojevského *Deník* rozhodující jeho začlenění do časopisu *Občan* a jeho podřízení koncepci časopisu. Převládají zde pomezí žánry eseje, stati memoárového charakteru, literárněkritické stati, povídka (*Bobek*) nebo črta. Jedním z ústředních témat je vztah Ruska a Evropy. V následujícím období (1876–1877) *Deník* vychází samostatně s měsíční periodicitou a tím je dána jeho větší míra autonomie, neboť se nepodřizuje koncepci vyššího ustáleného celku. *Deník* je ve svých žánrových projevech samostatnější a vedle kritických statí, esejů memoárového typu, povídek a črt také novely nabývá na významu fejetonistické zaměření se zdůrazněním osobního postoje. Celkově je pak znatelná větší míra zastoupení uměleckých žánrů. Následnou časopiseckou část (1880 a 1881) pak nelze s předcházejícími právoplatně srovnávat, protože se jedná pouze o jedno číslo za rok.

Další důležitou žánrovou charakteristikou je to, že *Deník spisovatele* vyrůstá do značné míry z fakticky odpozorované skutečnosti běžného petrohradského života s širokou paletou témat, myšlenek, názorů a bezprostředních výjevů ruské reality za zhruba desetileté údobí Ruska v druhé polovině 19. století. Jde o prezentaci událostí v širokém slova smyslu, ve kterých je věnována značná pozornost vedle vztahu Evropy a Ruska společenským souvislostem dobové kriminality, soudnictví, problematice postavení dětí, ženské a náboženské otázky, židovskému etniku a projevům sekt. Je třeba dodat, že v tomto rozmanitém deníkovém tvaru se ukazuje, že i u světově významných uměleckých osobností, jako je Dostojevskij, se projevují rozdíly v kvalitě výsostně uměleckého textu a slova publicistického. Jako by umělecké slovo vyrůstalo z jiného pólu tvůrčí osobnosti, z jiného nitra duchovnosti („To, že nedokážeš skončit, tě činí velikým,“ J. W. Goethe).

Deník spisovatele je také zkoumán z hlediska možného významu názvů jednotlivých dílčích částí tohoto Dostojevského umělecko-publicistického tvaru a také žánrového významu deníku v názvu celého (časopiseckého) útvaru a této části Dostojevského tvorby. Vedle toho je kladena otázka o strukturní funkci možných začátků a konců literárních děl (incipit a explicit) a jejich souvislostí s tematickou anticipací. V případě *Deníku spisovatele* je takto uvažováno především v souvislosti s uměleckými

epickými žánry a jsou nacházeny příbuznosti s jinými díly F. M. Dostojevského — *Chudí lidé, Ponížení a uražení, Zápisky z podzemí*. Podstatnou součástí autorčina uvažování o žánrové příslušnosti *Deníku spisovatele* je promyšlení syžetových souvislostí v dílčích textech *Deníku* a na to navazující uvažování o přítomnosti autobiografických žánrů v Dostojevského díle a speciálně v *Deníku spisovatele*. Tato část práce se koncentruje na osobnost F. M. Dostojevského, na jeho vjemovou ambivalenci, hráčskou vášň, epilepsii, vztah k otci, k dětem, na možné reálné prototypy postav, nedostatek peněz, prostředí petrohradské chudiny, milostné trojúhelníky. V této části práce více oceňujeme kladení otázek, protože jednoduchým a jednoznačným odpovědím, jak vyplývá z povahy věci (prototypy a autobiografičnost), brání nekonečná složitost světa a našeho vztahu k okolní živé realitě. Ale takto položená otázka si nachází další souvislosti v hledání specifčnosti literárních žánrů v Dostojevského *Deníku*, za něž je pokládána střední epika s rysy fantastičnosti (*Bobek*), esej, memoáry, dopis, kritické stati. Tyto pasáže jsou v monografii nahozeny, ale zůstávají myšlenkově nedotaženy ve smyslu jejich průkazného odůvodnění žánrové specifčnosti.

Zhruba jedna čtvrtina práce je věnována reflexi společensko-politických a osobních témat v *Deníku spisovatele*, především pak tématům Rusko a Západ, obraz Petrohradu a dětí a dětství. Zejména však následující část o snu v Dostojevského tvorbě a *Deníku spisovatele* vyvolává poněkud rozpaky a je oproti „žánrovým“ částem práce méně terminologicky a významově ujasněná (sen jako vize, sen ve smyslu freudovského podvědomí v protikladu k bdělému stavu a vzájemné prolínání těchto stavů vědomí) a promyšlená ve svých formulacích a jasnosti sdělení.

Předložená monografie poskytuje českému odbornému publiku cennou orientaci pro porozumění široce publicisticky a umělecky založenému žánru Dostojevského *Deníku spisovatele* a nabízí jeho chápání z genologického hlediska. Autorka shrnuje genologické uvažování o tomto literárním útvaru, jeho kořeny a vývoj. Jednotlivé žánry pak nejsou posuzovány jako izolované jednotky, ale jsou předkládány v rámci rozmanitého textového prostředí s hraničícími průniky a přesahy. Autorka nabízí pohled na proměnlivé hranice v rámci celkového vícežánrového útvaru. *Deník spisovatele* je tak svébytnou reakcí na stav světa, tak jak ho bezprostředně vnímal F. M. Dostojevskij krátce před smrtí a v době, kdy napsal *Bratry Karamazovy* a esej o Puškinovi zakončenou těmito slovy: „Puškin zemřel v plném rozkvětu sil a nesporně odnesl s sebou do hrobu jakési veliké tajemství. A my se teď už bez něho snažíme toto tajemství odhalit.“